

[K] **TUSSEN TEKENING EN POËZIE.
HET SPEELVELD VAN LUCEBERT**

Lucebert tekende van jongs af aan, maar de erkenning kwam eerder voor zijn poëzie. De vroege gedichten vertonen een zeer beeldend handschrift, eerst in zelf gemaakte unieke boekjes met tekeningen en collages. Luceberts gedichten suggereren meer dan één betekenis, zijn polyinterpretabel en het ligt daarom voor de hand naast de poëzie de tekeningen te bekijken om tot meer inzicht te komen. Toch: Hans Groenewegen is met zijn recent verschenen boek *Het handschrift van Lucebert* een van de weinigen die de relatie van beeldend en woordkunstenaar heeft benut om parallellen en tegenstellingen in de poëzie bij Lucebert nader te verklaren. Hij kreeg de gelegenheid in het atelier in Bergen de zeer vele nagelaten tekeningen te onderzoeken, drie jaar nadat Cyrille Offermans zich daar had mogen verbazen over de duizelingwekkende verscheidenheid aan invallen en uitwerkingen die Lucebert op papier had gezet.

Lucebert is met recht een tekenaar-dichter en omgekeerd. Zijn dubbeltalent heeft hijzelf wel vergeleken met dat van Hans Arp, aan wie in zijn officiële debuutbundel *Apocrief* in de afdeling *de getekende naam* een gedicht is gewijd. Arp hanteerde de woorden zoals kinderen spelen met een blokkendoos. Ook voor Lucebert was poëzie kinderspel. Dat houdt niet in dat het een spel is zonder betekenis, al komt die dan niet met voorbedachten rade tot stand. Interessant is ook de vergelijking met dat andere dubbeltalent: Breyten Breytenbach, voor wie grammatica en syntaxis in beide disciplines opmerkelijk overeenstemmen in innerlijk rijm en ritme, alliteratie en illusie, ruimte en plaats, opening en valkuil.¹

Het spel met de blokken: de letters, woorden en interpuncties dan wel de vegen en vlekken en spatten; Lucebert zag zijn tekeningen en gedichten als gescheiden compartimenten, met dezelfde hand gemaakt. De beperkingen van wat met poëzie mogelijk is, stimuleerde hem steeds weer tot tekenen. Voor beide ging hij uit van zijn spontaniteit en het toeval dat leidt tot verrassingen, maar het dichten is complexer: meer vanuit een eigen of opgelegd initiatief en met het oog gericht op de ander, gebruikmakend van de vorm en de muziek van de taal. Al stroomt het ene woord dan voort uit het

andere, het initiatief is meer gericht. De poëzie is in veel mindere mate een speelveld voor de artistieke zelfreflectie. Het tekenen is directer en vrijer in het improviseren: het toeval en het spel uit te kunnen gaan van de vlek, zodat een mooi gezicht ineens een vuilbek kan worden en je er daarna niet meer naar hoeft om te kijken. Cyrille Offermans heeft met bijna honderdveertig tekeningen aangetoond hoe Lucebert er een levenswerk van maakte.²

Tussen 1963 en 1980 zweeg Lucebert als dichter. Als tekenaar bleef hij productief, maakte ook een dagboek voor zichzelf en beproefde zelfs een scenario voor een film. Groenewegen koos bij voorkeur die minder voor publicatie of expositie ontstane dagboektekeningen om de improvisaties in de meerduidige poëzie te ontrafelen. Hij beziet de tekening om het beeld van de dichter te verduidelijken. En hij is een uitstekende kijker. Zowel in de poëzie als in de tekeningen toont hij aan dat Lucebert gefascineerd werd door vermommingen en strips. Het is een terugkerend fenomeen in zijn werk. Er zijn daarbij tegenstellingen. Poëzie is dan wel kinderspel, maar de dichter raakt daarin veel eerder verloren dan in de dwaaltuin van het tekenen. Een tekening kan een kritische cartoon zijn of kan leiden tot een kalligrafische serie van letterbeelden die dan weer meer de lichamelijke van de taal naderen. Omgekeerd wordt Lucebert bij het dichten ook geleid door visuele associaties. Daarbij is er het verschil in toon tussen de gedichten uit de periode tot 1963 en die van na 1980. Het elan van te bouwen aan een nieuwe uitdrukking voor een betere wereld is verdrukt door verbittering en cynisme en door de weerzin tegen zijn eigen plaats in de literatuurgeschiedenis als de gekroonde dichter. Die “kijk” was in beeldende kunst beter te maskeren of te verdraaien naar een olijke, meedogende blik dan in poëzie die immers al was gemarkeerd tot die van een keizer der vijftigers.

Hans Groenewegen kan dan ook gemakkelijk een late tekening vergelijken met een vroeger gedicht. Er zijn overeenstemmende thema's als het “alziend oog” en “de gevleugelden”, legt hij onder meer uit. Groenewegen roept vooral een inspirerend beeld op van Lucebert als veelzijdig talige dichter voor wie ook beeldlijnen leiden tot woorden en ritme; geen redenerend dichter, maar één die de vrijheid zocht om met behulp van zijn materiaal, de inkt,

Lucebert, *zonder titel*, 9 november 1980,
20,9 x 26,7 cm, inkt.

tevens een compliment in. De voorbeelden zijn knap en overtuigend gekozen, maar ook gelukkig, niet altijd geheel bevredigend gemotiveerd en soms wat moeizaam geformuleerd. Het dubbeltalent van Lucebert is breder dan in het onderzoek wordt betrokken. Groenewegen heeft de neiging de tekening ondergeschikt te maken aan de poëzie. Hij ontkomt er niet aan te kijken als dichter, terwijl Lucebert eerder schreef als tekenaar.

ERIK SLAGTER

HANS GROENEWEGEN, *Het handschrift van Lucebert*,
Historische Uitgeverij, Groningen, 2009, 122 p.

Noten

(1) Zie: *The Writer's Brush* van Donald Friedman
(2007), met meer dan tweehonderd voorbeelden van
dubbelkunstenaars.

(2) Zie: CYRILLE OFFERMANS, *Vlek als levenswerk*.
Lucebert op papier, Historische Uitgeverij, Groningen,
2006, 144 p.

de verf, de collage, het schrift, de taal of met meer elementen tegelijk, te experimenteren in associaties. Dat gebeurde ook in de vele tientallen beeldgedichten waarin tekst en tekening elkaar aanvullen als vorm en in betekenis. Daar gaat Hans Groenewegen onvoldoende op in, ziet ze als gelegenhedswerk, al is juist daar het "handschrift" vaak heel opmerkelijk: in de verscheidenheid van het samenspel tussen tekst en beeld.

Er is meer: Lucebert is als dichter ook zanger, terecht vermaard om de eigen voordrachten van zijn gedichten die sterk worden bepaald door ritme en klank. Eerder is gewezen op de verwantschap met Arp. In *de getekende naam* zijn ook gedichten opgenomen over Klee en Miró en de vraag is of beelden van deze bewonderde kunstenaars niet eveneens van invloed zijn op of verwant zijn met Luceberts woordkunst.

Die relaties met de muziek van de stem en het beeld van de ander raakt Groenewegen niet aan. Wat geldt voor zowel de tekening als voor de gedichten, geldt ook voor zijn tekst: voltooiing bestaat niet, er blijft altijd meer dan er staat. Die conclusie houdt